

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

На правах рукопису

МАКАРЧУК
Олена Геннадіївна

СОЛДАТСЬКІ ВИБОРНІ ОРГАНИ
ТА ЇХ УЧАСТЬ У ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ НА УКРАЇНІ
(березень 1917 — лютий 1918 рр.

На матеріалах дислокації військ Південно-Західного
та VIII-ї армії Румунського фронтів).

Спеціальність 20. 02. 22 — Військова Історія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Л Ь В І В — 1995

АВ 32.213

Робота виконана на кафедрі Історії України, науки і техніки Державного Університету "Львівська Політехніка"

Науковий керівник - доктор Історичних наук, професор Дециньський Леонтій Євгенович

Офіційні опоненти - доктор Історичних наук, професор Калакура Ярослав Степанович
кандидат Історичних наук, доцент полковник Катеринчук Борис Антонович

Провідна наукова установа - Волинський Державний університет Ім. Лесі Українки /м. Луцьк/

Захист відбудеться "12" травня 1995 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 040602 на відділенні військової підготовки Державного Університету "Львівська Політехніка" Міністерства Оборони України Управління військової освіти /290012 м. Львів, вул. Гвардійська, 32/.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного Університету "Львівська Політехніка" /290013, м. Львів, вул. Технічна, 2/.

Автореферат розіслано "11" квітня 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради кандидат філософських наук, доцент, підполковник

Гусев В. І.

ЛНБ України ім. В. Стефаніка

00754767 (-)

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ .

Актуальність дослідження. Український народ відбудовує незалежну Українську державу. В цих умовах законоіримим є зростання Інтересу до своєї Історії, зокрема до проблем, які не знайшли ще об'єктивного відображення в українській Історіографії.

Одна з них - це проблема ролі солдатських виборних органів у демократичних перетвореннях в армії в період підготовки і початкового етапу Української революції та Національних змагань, які започаткувалися у 1917 р. Актуальність вивчення проблеми пов'язана в першу чергу з активізацією політичного життя країни, з встановленням політичного плюралізму в суспільстві і адекватним відображенням цих процесів в сучасній українській армії.

Відомо, що в роки першої світової війни Україна була ареною тривалих бойових дій. По її території проходили Південно-Західний та частина Румунського фронтів. Розглядаючи революційні перетворення на Україні в період з березня 1917 р. до лютого 1918 р., неможливо ігнорувати фактор участі в цих перетвореннях Південно-Західного та УІІІ-ї армії Румунського фронтів. Становить Інтерес роль солдатських виборних органів у демократичній перебудові армії, у процесах українізації війська, особливо після жовтневого більшовицького перевороту та створення Центральної Радю єдиного Українського фронту.

Історія вчить, що в періоди революційних зривів від позиції армії як основної збройної сили держави може докорінно змінитися ситуація у всій країні, в залежності від того, під чим ідейно-політичним впливом опинилася основна маса військовослужбовців. Національно-визвольна боротьба за незалежність, яка мала місце в ряді країн Європи, Латинської Америки, Африки, в колишньому СРСР, переконливо свідчить, що встановлення повної державної незалежності

значною мірою залежить від позиції армії. Остання може зіграти як творчу, так і деструктивну роль. Як показує досвід, нейтралітет збройних сил до гострих проблем національно-визвольної боротьби є явищем, можливо і бажаним, але надзвичайно рідкісним.

З суто наукової точки зору, актуальність теми диктується завданням подолання догматичного підходу радянської історіографії, що оцінювала діяльність солдатських виборних органів в залежності від відповідності їх кроків цілям більшовицької партії.

З практичної точки зору, історичний досвід будівництва збройних сил в досліджуваній період може бути використаний при створенні сучасної Української армії, основаної на засадах демократії, гуманізму, високого морального обов'язку перед власним народом та усім людством.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від березня 1917 р. до лютого 1918 р. Саме в цей час діяльність виборних органів у військах Південно-Західного та VIII-ї армії Румунського фронтів російської армії та створеного на базі цих фронтів в листопаді 1917 р. Українського фронту всебічно виявила як позитивну, так і негативну роль солдатської "демократії" в умовах війни та революції.

Стан наукової розробки теми. Вивчення демократичних процесів в російській армії в 1917 р. розпочалося ще в 1920-х роках. Серед праць цього періоду були аналітичні матеріали документального збірника "Разложение армии в 1917 году"¹, монографії Р. Ейдмана та В. Мелікова², О. Чаадаєвої³, ряд цінних журнальних публікацій з

1. Разложение армии в 1917 году. - М.-Л., 1925.

2. Эйдман Р., Меликов В. Армия в 1917 г. - М.-Л., 1927.

3. Чаадаева О. Октябрь на фронте. - М., 1931.

вказано! теми! Історична наука 20-х років ще не відчула руйнівного впливу офіційної більшовицької доктрини, тому в працях істориків вказаного періоду містяться і оцінки, і фактологічний матеріал, які надалі замовчувалися в радянській історіографії. Прикладом може служити цитований Ейдеманом та Меліковим виступ головною Бруслова на захист армійських комітетів на нараді в Ставці 16 липня 1917 р.

Інтерес становлять праці емігрантських авторів, як діячів і учасників Української революції², так і російського Білого руху³. Російська емігрантська література 20-х рр. чи не найповніше репрезентована виданням 22-х томного "Архива русской революции", де зокрема з'явилися мемуари П.Краснова, А.Лукомського⁴ та інших офіцерів російської Білої армії. Неодноразово виходили окремими виданнями мемуари А.Донікіна.

1.Аросеев А. Настроение армии накануне Октябрьского переворота /Письма солдат с фронта/. //Красная летопись, 1925, №2 ; Букреев Н. На фронте в предоктябрьские дни. По секретным материалам Ставки. //Красная летопись, 1923, №6 ; Кондрушкин И. Великий Октябрь на Румынском фронте. //Пролетарская революция, 1922, № 10 ; Дегтярев Л.С. Октябрь Румынского фронта. //Красная летопись, 1923, № 6 .

2.Вишниченко В. Відродження нації. ч.І-3.- Київ-Відень, 1923 ; Історія української влади 1917-1919.- Київ-Відень, 1920 ; Мазепа І., Феденко П. З Історії української революції.- Прага, 1930; Королів В. Український народний герой Симон Петлюра.- Київ-Прага, 1919 ; Шаповал М. Військо і революція.- Прага-Львів, 1923 та ін.

3.Василевский И.И./составитель/. Белые мемуары.- Пг.-М., 1923.

4.Краснов П. На внутреннем фронте.- Архив русской революции, т.І ; Из воспоминаний - ген.А.Лукомского.-Архив русской революции, т.2,5.

Негативною рисою згаданих публікацій була їх заідеологізованість, високий рівень суб'єктивізму, що спотворювало відтворення подія. Окрім того, Південно-Західний та Румунський фронти, які не вважалися провідними в революціях 1917 р., не знаходили достатньої уваги в дослідженнях як російських, так і українських істориків.

Після виходу в світ сумнозвісного "Краткого курса" і особливо "Історії громадянської війни в СРСР"¹, основні питання демократизації російської армії в 1917 р. були канонізовані і їх подальший розвиток радянською історіографією проводився в заданому руслі².

І все ж в другій половині 50-х - середині 80-х рр. з'явилися фундаментальні праці з історії жовтневого більшовицького перевороту,³ однак і в них проблемі виборних солдатських органів та їх участі в демократизації армії відводилася другорядна роль. Виняток становили лише окремі праці. Так, в монографії П. Голуба⁴ було ретельно проаналізовано соціальний і національний склад старої

1. Історія громадянської війни в СРСР, Підготовка великої пролетарської революції.- М., 1937 /т.2 виданий в 1943 р.- О.М./.
2. Дубина К. Боротьба за встановлення радянської влади на Україні.- К., 1948; Супруненко М. Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні.- К., 1949; Його ж. Комуністична партія - натхненник і керівник українського народу в боротьбі за створення і зміцнення Української Радянської держави.- К., 1953.
3. Минц И.М. История Великого Октября. В 3-х т.- М., 1977-1979; Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920 рр.- К., 1967; Історія Української РСР. У 8-ми т., 10 кн. т. 5. Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні /1917-1920/.
4. Голуб П.А. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов /март 1917 - февраль 1918/.- К., 1958.

армії на етапах Лютневої буржуазно-демократичної і Жовтневої революцій, показано місце і роль Південно-Західного й Румунського фронтів в національно-визвольному русі на Україні. Питання ролі солдатських комітетів в революції від початку 70-х рр. одержали більшу увагу і в працях інших авторів¹. Але ці дослідження були створені в умовах творчої несвободи, запрограмованих схем і рішень. І все ж за фактологічним матеріалом, а часто і об'єктивним відображенням змісту і ходу подій, вони залишаються позитивним надбанням української історіографії. В цьому зв'язку можна назвати праці Л.Є. Дещинського², в яких повно і послідовно висвітлена діяльність солдатських виборних органів та їх ролі в революційному та національно-визвольному русі на Україні.

З другої половини 80-х - на поч. 90-х рр. помітним стало зростання інтересу до подій 1917-1918 рр. в Україні³, однак конкретно діяльність солдатських виборних органів в революційних подіях 1917-1918 рр. ще не знайшла об'єктивного неупередженого відображення.

-
1. Миллер В.И. Солдатские комитеты действующей армии в 1917 г. - М., 1974 ; Гаврилов М.С. Солдатские комитеты в Октябрьской революции /действующая армия/. - М., 1983 ; Гамрецький Ю.М. Солдатські маси на Україні у підготовці і проведенні соціалістичної революції. //Український історичний журнал, 1977, № 9, сс. 127-136 ; Якупов Н.А. Партия большевиков в борьбе за армию в 1917 г. - М., 1977.
2. Дещинський Л.Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті /березень 1917 - липень 1918 рр./.- Львів, 1979 ; Його ж. Збройні сили УНР доби Центральної Ради.- Львів, 1991.
3. Варгатюк П.Л., Солдатенко В.Ф., Шморган П.М. В огні трьох революцій.- К., 1986 ; Кичий И.В. Борьба за власть Советов на Правобережной Украине.- Львов, 1986.

Мета і завдання дослідження. Відповідно темі роботи дисертант ставила перед собою наступні завдання :

- провести об'єктивне дослідження умов утворення, форм організації, масштабів діяльності військових виборних органів в російській армії в період з березня 1917 до лютого 1918 рр. Висвітлити вплив солдатських комітетів та інших виборних органів на процеси демократизації армії ;
  - виявити особливості українського національно-визвольного руху в середовищі старої російської армії в умовах революційного 1917 р., показати місце солдатських виборних органів в процесах українзації армії, простежити зусилля Української Центральної Ради, спрямовані на підпорядкування своєму контролю української ділянки Східного фронту першої світової війни ;
  - дослідити боротьбу між різними українськими та російськими політичними партіями за ідеї впливу та організаційне керівництво у виборних солдатських органах, за завойовання на свій бік найширших солдатських мас ;
- Визначити той комплекс причин, що зумовив підміну виборних армійських органів загальнодемократичного типу узурпаторськими більшовицькими військово-революційними комітетами .
- Автора також цікавили наступні питання :
- співвідношення демократичного та анархічного начал в житті та діяльності російської армії після Лютневої революції 1917 р. ;
  - відповідність практики діяльності солдатських виборних органів загальнодемократичним нормам і вимогам ;
  - ідея державної влади Рад і її оцінка солдатськими масами, співвідношення дії квазідемократичних ВРК з принципами загальнодемократичних правових норм ;
  - співіснування та причини конфлікту армійських виборних органів Південно-Західного та VIII-І армії Румунського фронтів з молодим українським демократизмом тощо.

Джерельною базою написання дисертації послужили традиційні види Історичних документів :

а/опубліковані документи і матеріали з Історії російської армії і тилу в період від березня 1917 р. до лютого 1918 р.¹

б/ архівні документи, виявлені дисертантом в фондах ЦВЦА в Москві. За формою це насамперед донесення в'їськових командирів різного рангу, листування між вищими воєначальниками, комітетські протоколи, відозви та листівки, також накази командирів тощо.

В ряді випадків автор прагнула по новому прочитати виявлені попередніми дослідниками матеріали, що вже наводилися в їх працях.

Г. Борьба за власть Советов в Молдавии /март 1917 - март 1918 гг./ .
Сб. док. и мат.- Кишинев, 1957 ; Борьба за власть Советов на Киевщине
/март 1917 г.- февраль 1918 г./ .Сб. док. и мат.- К., 1957 ; Борьба
трудящихся Волны за власть Советов /март 1917 г.- дек. 1920 г./ .
Сб. док. и мат.- Житомир, 1957 ; Борьба за власть Рад на Подгіллі
/березень 1917 р.- лютий 1918 р./ .Док. і мат.- Хмельницький, 1957 ;
Большевистские военно-революционные комитеты. Сб. док.- М., 1958 ;
Великая Октябрьская социалистическая революция. Док. и мат.
Революционное движение в России после свержения самодержавия.-
М., 1957 ; Великая Октябрьская социалистическая революция на
Украине, февраль 1917 - апрель 1918 гг. Сб. док. и мат. В 3-х т.-
К., 1957 ; Военно-революционные комитеты действующей армии, 25 окт.
1917 г.- март 1918 г. Сб. док.- М., 1957 ; Гражданская война. Материалы
по истории Красной армии. т. I.- М., 1923 ; За державність. Матеріали
по історії українського в'їська. В 6-ти т.- Київ, 1929-1936 ;
Подготовка Великой Октябрьской социалистической революции на
Украине. Сб. док. и мат.- К., 1957 ; Революционное движение в русской
армии в 1917 г.- М., 1968 ; Россия в мировой войне 1914-1918 годов
/в цифрах/.- М., 1925 та інші.

в/ мемварна література про події в Росії та на Україні після російської Лютневої революції та жовтневого більшовицького перевороту 1917 р.¹

г/ матеріали тогочасної преси .

Нові концептуальні підходи до вивчення національно-визвольної боротьби українського народу, ролі Центральної Ради в розгортанні державного будівництва на Україні, те бачення національних та соціальних інтересів українського народу, до розуміння сутності демократії і значення в ній гуманістичного начала, перецінка більшовицької доктрини прогресу і місця так званої "ленінської партії" в історії України, об'єктивна оцінка політичних партій і їх ролі в подіях тих років дозволяють сучасному досліднику вичленити навіть в тенденційно підібраних публікаціях документів цілі пласти зумисне "непомічуваної" історичної інформації, неупереджений аналіз котрої дозволяє по новому реконструювати історичну дійсність досліджуваного періоду, простежити оригінальні сюжети багатьох процесів і подій.

І. Брусилів А. А. Мои воспоминания. - М., 1983 ; Дорошенко Д. И. Война и революция на Украине. - В кн.: Революция по мемуарам белых. - М. - Л., 1930, сс. 64-98 ; Задонський В. П. Жовтень 1917 року в Києві. // Комуніст /Київ/, 1920, № 3 ; Кальницький Я. И. От февраля к Октябрю. Воспоминания фронтовика. - Харьков, 1967 ; Коцовіхін М. М. В окопах Південно-Західного фронту. - В кн.: Незабутні роки. Спогади учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни на Україні. - К., 1987 ; его же, Большевики Юго-Западного. - В кн.: Октябрь на фронте. - М., 1967 ; Криленко М. В. Лютнева революція і стара армія. - В кн.: Боротьба за перемогу Галицької влади на Україні. - К., 1957 ; Мятеж Корнилова. Из белых мемуаров. - Л., 1928 та інші.

Найбільше значення для наукової новизни дослідження мали Історичні документи, виявлені дисертантом в фондах Центрального державного військово-Історичного архіву в Москві /колишній ЦДВГА СРСР/, у фондах 366/с - Військовий комітет міністра та політичне управління військового міністра, ф. 1759 - Штаб Київського військового округу, ф. 2003 - Штаб Верховного Головнокомандуючого /Ставка/, ф. 2015 - Управління Військового Комісара Тимчасового уряду, ф. 2067 - Штаб Головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту, а також у фондах окремих частин і з'єднань виявлена значна кількість документів, що дозволяють адекватно відновити хід подій.

Третій блок джерел - мемуарна література. Враховуючи специфічність мемуарних джерел, що відтворюють історичні процеси через призму політичного світогляду конкретних осіб, дисертант вважала за потрібне використати переважно фактологічний матеріал, уникаючи механічного перенесення авторських оцінок у дослідження.

Четверту групу джерел складає тогочасна преса. Дисертант опрацювала "Известия Петроградского Совета Рабочих и Солдатских Депутатов", "Вісті з Української Центральної Ради", "Вістник Генерального Секретаріату У.Н.Р.", київський "Голос соціал-демократа", ліберальну "Киевскую мысль", більшовицьку "Солдатскую правду", а також ряд періодичних видань органів управління Діючої армії та армієських виборних органів, зокрема унікальні екземпляри армієських видань з фондів ЦДВГА в Москві.

Наукова новизна і практична значимість дисертації полягає в тому, що в ній в комплексі досліджується як позитивна, так і негативна роль армієських виборних органів Південно-Західного та УІІІ-ї армії Румунського фронтів у справі демократизації російської армії та в українському державотворчому процесі в період від березня 1917 р. по лютий 1918 р. В науковий обіг впроваджено значний фактологічний матеріал, виявлений дисертантом в архівних

фондах, що дозволило в цілому ряді випадків по новому оцінити вплив солдатських виборних органів на пропеси злому старої російської державної машини та на розвиток національно-визвольного руху в Україні, на зародження нових типів вільських формувань, в тому числі і Збройних Сил України.

Матеріали дисертації можуть бути використані для написання узагальнюючих праць з Історії України, зокрема з Історії української революції 1917-1920 рр., при підготовці лекцій вузівського курсу та при проведенні практичних і семінарських занять з Історії України, у виховній роботі в підрозділах та частинах української армії тощо.

Апробація роботи. Дисертація обговорена і рекомендована до захисту на кафедрі Історії України, науки і техніки Державного Університету "Львівська Політехніка". Її основні положення викладалися на наукових та науково-практичних конференціях. Матеріал, зібраний в процесі роботи, використовувався для написання наукових статей, в лекційних курсах та семінарах кафедри.

ІІ. СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У роботі дисертант дотримувалася проблемно-хронологічного принципу, який дозволив ретельно проаналізувати еволюцію виборних солдатських органів та їх ролі і місця в політичному житті армії та держави. Виходячи з цього, дисертація складається з вступу, трьох розділів та заключення. Дисертація має додаток - список основної використаної літератури.

У Вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначені завдання та новизна дослідження, ступінь її вивченості у вітчизняній та зарубіжній історіографії, окреслена джерельна база дисертації.

В першому розділі "Розгортання демократизації армії після перемоги Лютневої революції /березень- червень 1917 р./" охоплено

моло подіє від Лютневої російської революції до завершення невеликого червневого наступу російської армії.

В кінці лютого 1917 р. в Петрограді почалася Лютнева революція. В перші години революції військовою фракцією Петроградської Ради Робітничих і Солдатських Депутатів був виданий Наказ № 1, який, за словами меншовика М. Суханова, був "продуктом народної творчості, а ні в жодному випадку не зловмисною вигадкою окремої особи чи навіть керівної групи". Наказ № 1 вимагав обрання військових комітетів у всіх підрозділах і частинах до полку включно, підпорядкування армії у своїх політичних виступах Петроградській Раді та своїм обраним комітетам. Пункти 6 та 7 оголошували свободу солдатів у "політичному, загальногромадянському і приватному житті поза строем". Наказ не був звернений до фронту, а лише до "гарнізону Петроградської округи". В разі його застосування на фронті /п. 5 зокрема забороняв видачу зброї офіцерам навіть на їх вимогу/, він міг призвести до найтяжчих наслідків. Наслідком вийшли Наказ № 2 та "Заклик до військ фронту" /відомий ще як Наказ № 3/, які внесли необхідні роз'яснення та зміни. Так, Наказ № 2 від 5 березня забороняв зокрема виборність командного складу, забороняв солдат підкорятися розпорядженням військових властей у питаннях служби.

В історіографії прийнято вважати, що Південно-Західний фронт належав до тієї групи фронтів, де в більшості випадків командуванню вдалося попередити утворення самочинних військових комітетів. Уже 6 березня з'являється наказ начальника Верховного Штабу за № 348, який поклав початок створенню офіційних комітетів, покликаних, за задумом, "сприяти в збереженні народної копійки". 2. Для сприяння в правильному проведенні в масу свідомого поняття про громадянську свободу. Для проведення заходів, спрямованих на підвищення

І. Дати тут і далі до 1 березня 1917 р. наводяться за старим стилем

боездатності армії. Комітети в жодному разі не торкаються призначення чи зміщення начальників"¹. Бажаючи перехопити ініціативу, командування розраховувало взяти під контроль процеси творення та діяльності солдатських виборних органів. З цією метою воно намагалося вводити до складу комітетів офіцерів у визначенні зверху пропорції, створювало багатоступеневу систему виборів вищих комітетів². Відфільтровані на рівні батальйону, полку чи корпусу армійські та фронтові солдатські комітети повинні були, за задумом командування, стати слухняним знаряддям апологетів війни "до переможного кінця". Так, вже 14 березня відбулося перше засідання "Товариства військових депутатів Південно-Західного фронту" - фронтового комітету³. В той же час командування пустило мало не на самоплив організацію нижчих - ротних та полкових комітетів. Цим спробували скористатися різні політичні сили, в першу чергу більшовики. РСДРП(б) вже 10 березня створила т.зв. Військову комісію. 22 березня "Правда" поставила питання про організацію "ротних, батальйонних та інших комітетів", запровадження "виборності офіцерів", зосередження керівництва в армії в руках "відданих революції людей" тощо. І все ж вплив РСДРП(б) в комітетах Південно-Західного фронту був незначним /єдиний виняток становив армійський комітет XI-ї армії/. До липня 1917 р. затягували з створенням органу керівництва військовою роботою партії російські есери. Меншовики взагалі розкололися на фракції у питаннях війни і миру, що різко ослабило їх позиції в діючій армії. Не мали помітного впливу в армії російські кадети, які дали розмов про

1. ЦДВГА, ф. 2003, оп. 4, спр. 12, а. 28.

2. ЦДВГА, ф. 2003/с, оп. 3, спр. 9, аа. 12-18.

3. Армейский вестник, 1917, № 485, 16 марта.

посилення такого впливу не йшли⁷.

Відчутний своєрідний вплив на розвиток політичної боротьби за армію в частинах і підрозділах Південно-Західного фронту накладало розгортання національно-визвольного руху українського народу, діяльність Центральної Ради. В березні-квітні 1917 р. в українських містах фронтового тилу Південно-Західного фронту виникають українські військові ради - виборні армійські органи національного типу. 29 березня був організований Український Військовий Клуб ім. гетьмана Полуботка, чий статут передбачав відкриття філії по всій Україні. Майже водночас був організований Український Військовий Організаційний Комітет в складі полк. Глинського, полк. Волошина, пор. Мухновського та хор. Павелка. Створена 4 березня 1917 р. Українська Центральна Рада розгорнула активну діяльність з метою утвердження своїх представницьких органів в діючій армії та в тилу.

В березні-квітні 1917 р. демократичний проєс в армії в значній мірі визначався рішеннями вищих органів влади - урядових, армійських, радянських. Зокрема підготований спеціальною комісією Петроградської Ради т.зв. проєкт Утгофа послужив основою для видання наказу по військовому відомству за № 213. На жаль, цей наказ відразу став мішенню для критики з боку фронтових органів, оскільки в ньому не передбачалося збереження цілого ряду вже існуючих комітетів /дивізійних, корпусних, штабних/. Ця, справедлива в своїй основі, критика гальмувала впровадження в життя конструктивних положень наказу № 213. З'їзд Південно-Західного фронту /травень 1917 р./ відхилив скасування названих комітетів, і лише тоді наказ № 213 почав працювати на демократизацію

армійського життя. Ім'я фронтників була врахована командуванням в загальноармійському наказі № 271 від 8 травня 1917 р. Більшість істориків розглядають наказ № 271 як завершення роботи по демократизації старої російської армії. Зрозуміло, що в даному випадку мова йде лише про у р я д о в у діяльність, спрямовану на врегулювання процесу демократизації армії. Що ж стосується демократичної розбудови "знизу", то вона не лише не припинилася, а навпаки тільки починала розгортатися.

Не буде перебільшенням сказати, що боротьба за демократизацію армійського життя носила навесні 1917 р. переважно стихійний характер. Солдати та їх виборні органи ще не виносили на обговорення таких масштабних питань, як відставка чи кадрові зміни в Тимчасовому уряді, зміна форми державного устрою, надання автономії національним регіонам. Навпаки, в багатьох питаннях солдатські виборні органи досліджуваних армій в цей час перебували на демократичних позиціях, можливо, занадто ідеалізуючи характер революційних перемін в країні, роль Тимчасового уряду та надії на об'єднані Установчі збори. Навіть в питаннях війни і миру прослідковувалися настрої офіціозу. Так, в кінці березня 1917 р. фронтвий комітет Південно-Західного фронту прийняв рішення про висловлення підтримки Тимчасовому уряду та про продовження війни¹. Такі ж настрої панували і в низових комітетах. Так, 13 - 14 квітня 1917 р. на засіданні комітету 768-го Осовецького полку /Окрема армія/ було прийнято показову політичну платформу: підтримка Тимчасового уряду і протест проти втручання "інших організацій" в його діяльність, протест проти вимог введення 8-годинного робочого дня як такого, що може "послабити зусилля по обороні

1. Армейский вестник, 1917, 1 апреля.

країни". Разом з тим в рішення-наказ була включена і вимога демократичної республіки.¹

Чисельні факти свідчать, що навесні 1917 р. солдатські виборні органи Південно-Західного і Румунського фронтів та їх тилових районів в питанні про форму державного устрою твердо стояли на демократичних позиціях, запобігаючи спроби захоплення політичної влади насильницьким шляхом.

З розгортанням демократичних процесів у армії поставало питання влади і пріоритету у відносинах між виборними органами і армійським командуванням. Можливо, найбільш помітним виявом боротьби виборних органів була налітхивна, підбурювана радикалами, кампанія за очищення командного складу армії від "контрреволюційного" офіцераства. Зміщувалися не лише офіцери, але й армійські священники, інтенданти тощо. Солдатські виборні органи намагалися взяти спроби несанкціонованого самовільного зміщення посадових осіб під свій контроль, оскільки процес починав набирати небажаного розмаху. Одночасно докладалися зусилля по недопущенню на свої посади тих офіцерів, які були усунуті на достатніх підставах.

На протязі березня-травня 1917 р. комітети Південно-Західного фронту відвоювали собі певне становище в армійській ієрархії. Створені "зверху" з метою сприяння командуванню в доведенні війни "до переможного кінця", солдатські виборні органи не змирилися з відведеними їм рамками. Розділяючи в основному курс на демократичну республіку та на продовження війни /за умови відмови від анексії і контрибуцій/, комітети повсюдно беруть у свої руки господарські питання, видачу дозволів на відпустки та відрадження, пробують здійснювати власну кадрову політику, організують та розвивають

---

1. див. Миллер В.Ф., ук. соч., с. 255.

політичну пропаганду серед солдатських мас. В окремих випадках можна говорити не лише про боротьбу за вплив, але навіть про пряме протистояння армійського командування та виборних комітетів.

Середина травня 1917 р. стала важливим поворотним пунктом в житті та діяльності солдатських виборних органів. Військове відомство 19 травня відмовилося від спроб регламентації практично усіх сторін діяльності комітетів, за винятком ротних і шолкових судів. Для комітетів Південно-Західного фронту ця подія слівпала у часі з початком підготовки до наступу на ділянці трьох з чотирьох армій фронту. Прагнучи за будь-яку ціну посилити боєздатність військ, командування вдалося до непопулярних репресивних заходів. Низові комітети стали виразником небажання солдатських мас вести наступальні дії в ході імперіалістичної загарбницької війни. Конфлікт між військовими властями і нижчими комітетами став неминучим. Ця обставина в основному і визначила подальший хід боротьби за демократизацію армійського життя.

Невдалий червневий наступ дорого обійшовся фронтам. Солдатські маси, а разом з ними і їх виборні органи серйозно розчарувалися в тимчасовому уряді та власному командуванні.

В другому розділі "Діяльність солдатських виборних органів в період наростання революційної кризи /липень-жовтень 1917 р./" показано, як після поразки червневого наступу командування пробче вдатися до політики "загвинчування гайок" навіть щодо тих виборних солдатських органів, які, за визначенням самого командування, "ходили з військами в атаку і проливали кров, але дисципліна від цього не підвищилася ...".

Новий командуючий Південно-Західним фронтом А.І.ЛеңіКІн почав обмежувати і забороняти діяльність найбільш революційних комітетів¹, активно намагаючись відновити попередню дисципліну, повернути авторитет командира. Загалом справа велася до "безумовного знищення всяких комітетів та комісарів", що розглядалося командуючим "першим завданням для виправлення армії"².

Починаються арешти найбільш радикально настроєних арміїців, яких під приводом "відрядження" посилали невідомо куди і без особливого шуму арештовували. Було заборонено "проведення зборів, з'їздів, котрі можуть становити небезпаку у військовому відношенні державній безпеці"³.

3 серпня Тимчасовий уряд створює Подітичне управління Військового міністерства. Подітуправління мало не лише дублювати ргані сторони діяльності солдатських виборних органів, попередньо дозволені урядом і командуванням. Бязана діяльність повинна була підпасти під ефективний контроль Подітуправління, з тим, щоб у перспективі можна було повністю відмовитися від солдатського самоуправління на користь згаданого державного органу.

Опір з боку солдатських виборних органів спробам наступу на демократичні завоювання в армії зводився переважно до пасивних форм. Це пояснюється тим, що в самих солдатських органах ще переважало розуміння необхідності боротьби з анархією в збройних силах. Що ж стосується справді демократичних завоювань армійського життя - заборони рукоприкладства офіцерів, контролю за діяльністю

1. ЦДВІА, ф.2067, оп.1, спр.91, а.16.

2. Красный архив, 1925, т.3, с.154.

3. ЦДВІА, ф.2067, оп.1, спр.3795, а.182.

господарських органів та призовних комісій з метою викорінення зловживань, доступу до політичної літератури тощо - то в цих питаннях комітети, незалежно від політичної орієнтації їх членів, виявляють однаковість. Наведення дисципліни, на їх думку, не повинно вилитися в повернення до старих дореволюційних порядків.

Співробітництво комітетів та командування тривало недовго. Ситуація загострилася після початку корніловського путчу. Про свою готовність виступити проти заколотників відразу ж повідомили Ради солдатських депутатів, чисельні фронтові та тиллові комітети. 31 серпня Виконавчий Комітет Південно-Західного фронту в телеграмі на адресу ЦВК Рад Р. і С.Д. повідомляв, що будь-яка угода з Корніловим викличе бродіння у війську та вимагав суду над заколотниками¹. Провал заколоту означав початок двох паралельних процесів в житті армії. По-перше, швидкого, обвального падіння дисципліни, росту анархії, повального дезертирства. По-друге, наростаюча більшовизація Рад С.Д. та армійських комітетів все гостріше вступала в конфлікт із загальнодемократичними нормами і принципами.

Більшовицька партія з метою зміцнення власних позицій в солдатських виборних органах вдалася до безвідповідальної популістської кампанії, що вела майже до повного розвалу фронту. Але навіть така політика не принесла бажаного результату. По-перше, навіть після перемоги жовтневого перевороту в Петрограді РСДРП/б/ вдалося зібрати в частинах Південно-Західного та VIII-ї армії Румунського фронтів на виборах до Установчих зборів не більше 30 % голосів, а перемогли есери. По-друге, завойовані більшовиками позиції у виборних органах супроводжувалося падінням авторитету самих

---

1. Из воспоминаний - ген. А. Лукомского. // Архив русской ... , т. 5, с. 122.

комітетів. Армія все далі перетворювалася на силу, неконтрольовану ніким - ні командуванням, ні виборними органами. Боротьба за демократію на якомусь етапі вийшла з-під контролю, демократичні норми поступилися місцем охлократичним, виборні органи втратили свою попередню керівну роль. Лише окремі вищі виборні органи, зокрема фронтовий комітет Південно-Західного фронту, продовжують відстоювати загальнодемократичні норми, не приховуючи своєї відради до радянських форм квазидемократії. Так, 8 жовтня 1917 р. Виконком фронту висловився проти відкриття Другого з'їзду Рад в Петрограді.

Ще одним показовою рисою розвалу виборної системи армійського самоуправління стала наростаюча відчуженість між комітетами та офіцерським корпусом.

В третьому розділі "Згорання діяльності виборних армійських органів після більшовицького жовтневого перевороту /жовтень 1917 - лютий 1918 рр./ розглянуті події, які відбувалися на етапі остаточного розкладу та розвалу старої російської армії.

Позиція фронтового комітету Південно-Західного фронту щодо перевороту в Петрограді визначилася ще наприкінці жовтня 1917 р. Коли 27 жовтня Ставка звернулася до фронтового Виконком з вимогою надати для підтримки Тимчасового уряду загін в складі 6 батальйонів, 18 гармат та 6 козачих сотень, розпочалося негайне формування зведеного загону. Три уларні батальйони були послані до Петрограду.

В тих корпусах, де більшовики мали чисельні організації - в 2-му Гвардійському, 1-му Туркестанському, 5-му Сибірському, 5-му та 32-му армійських - вже в перші дні після петроградського перевороту виникли так звані військово-революційні комітети /ВРК/. На відміну від попередніх виборних комітетів, чия функції обмежувалися в основному неполітичними господарськими та культурно-

просвітницькими аспектами, ВРК починають претендувати не лише на політичне, але й на військово-оперативне керівництво.

7 листопада в Могилеві між представниками російської Ставки та Центральної Ради була досягнута угода про створення Українського фронту в складі колишніх Південно-Західного та Румунського фронтів. В тих частинах, де вже йшов процес українізації, як-от в 1-му Українському /колишній 34-й АК російської армії/, 2-му Січовому Запорізькому /частина колишнього 6-го АК/ та деяких інших військових підрозділах, активно діяли виборні українські військові ради. Зрозуміло, що ці частини і їх виборні органи відразу ж оголосили про свою підтримку Центральної Ради. ВРК навпаки зайняли, де із застереженнями, як у Києві, а подекуди й відверто ворожі позиції щодо української державності. Спроби Центральної Ради опанувати становищем в армії нашоухнулися на шалений опір ВРК, всіх рівнів. Загострювала конфлікт і рішуча відмова Центральної Ради визнавати повноваження самозваних ВРК.

Більшовицька партія з метою зміцнення власних позицій спробувала спертися на авторитет фронтового з'їзду Південно-Західного фронту. Він проходив з 18 по 24 листопада в Бердичеві. Більшовицька фракція була найбільш чисельною, що й зумовило прийняті рішення. 24 листопада було проголошено створення тимчасового ВРК Південно-західного фронту, керівниками якого стали більшовик Коковіхін та лівий есер Кіквідзе.

23 листопада Генеральний Секретаріат /уряд/ України оголосив про злиття Південно-Західного та Румунського фронтів в єдиний Український фронт під командуванням генерала Щербачова. Конфлікт між Центральною Радою та фронтовим ВРК Південно-Західного фронту став невідворотним. Суть конфлікту полягала в тому, що з самого початку своєї діяльності військово-революційні комітети почали

розвиватися не як армійські, а як загальнодержавні органи. Причому така державницька діяльність здійснювалася за законами сусідньої держави, чий уряд - більшовицька РНК - принаймні формально визнав державну незалежність України. Українські власті після невдалих спроб поставити армію під контроль ненасильницькими заходами /погроза припинити підвіз продовольства тощо/ вимушено вдаються до активних дій стосовно ренегатних ВРК, ДІГ Генерального Секретаріату були спрямовані уже не стільки на встановлення контролю над російськими в'їсковими старої армії, скільки на припинення свавільних дій арміїців всупереч поставої за 3-м Універсалом /листопад 1917 р./ Української Народньої Республіки. В кінці листопада гайдамаки обеззброїли революційно-анархічні гарізоли в Конотопі, Жмеринці, Козятині, а 1-й Український корпус ген. Скоропадського намагався недопустити захоплення Києва збільшовизованим 2-м Гвардійським корпусом. Українські частини відмовляються підпорядковуватися фронтовому ВРК. 1 грудня 1917 р., всупереч заборонам останнього, був скликаний Надзвичайний Український В'їсковий з'їзд Південно-Західного фронту. Спираючись на підтримку українізованих частин, Центральна Рада 3 грудня розігнала фронтові ВРК в Бердичеві. Діяльність цього недемократичного антиукраїнського органу була перервана до кінця грудня.

В розділі розглядається протистояння російського більшовизму і Української Центральної Ради в тилловому районі Південно-Західного фронту. Різкою прифронтової смуги, як правило, не були демократично обраними органами, вони створювалися на основі компромісу загальноросійських партій, як і на той час діяли в армійському середовищі, і на цій підставі пробували виступати від імені усієї солдатської маси. ВРК не розглядали Центральну Раду в якості законної влади незалежної України. Тим самим вони ігнорували волю

українського народу, висловлену в ході виборів до Установчих зборів. Як відомо, на цих виборах українські партії з'брали 70 відсотків голосів виборців. ВРК тилового району визнавали законною владою Росії та України лише петроградський Раднарком, чиї декрети беззастережно приймалися до виконання.

В третьому розділі розглянута також діяльність традиційних солдатських виборних органів у післяжовтєвих умовах. З різною інтенсивністю проходить процес їх фактичного відсторонення, а далі і усунення від влади самочинними більшовицькими ВРК.

В Заключенні сформульовані основні висновки дослідження, викладені практичні рекомендації по подальшому вивченню проблеми. Вказано, що демократизація життя російської армії після Лютневої революції 1917 р. носила суперечливий характер. Раптове впровадження елементів демократії в життя такого консервативного організму, як армія, швидко набрало рис охлократії з її тотальним запереченням будь-якої армійської дисципліни. Солдатська маса у своїх устремліннях і діях не піднімалася вище руйнівних завдань і не зуміла зосередитися на позитивних цілях революційного руху, зокрема на захисті таких загальнодемократичних принципів, як право нації на самовизначення, необхідність врахування прав меншості /включаючи соціальну/ тощо.

Дисертант вважає, що прийнята в Історіографії попередня концепція негативного ставлення вищого армійського керівництва Росії до діяльності виборних армійських органів не може вважатися остаточною. Головком Брусілов, ряд командуючих арміями в принципі не заперечували проти армійської демократії за умови її непоширення на оперативні та кадрові питання. Не витримує критики концепція, що визначає більшовицьку партію як головного чи навіть єдиного

Ініціатора демократизації армії. Більшовики переслідували мету встановлення власної диктатури в армії. Вимагає перегляду теза про демократичний характер солдатських виборних органів, оскільки останні об'єктивно стали союзником більшовиків, які ігнорували національні, культурні, релігійні потреби широких мас. У своїй політичній протистоянні Українській Центральній Раді солдатські органи зайняли відверто недемократичну шовіністичну позицію, а створені більшовиками т.зв. військово-революційні комітети знаменували собою не що інше, як узурпацію влади партією, яка не мала загальної підтримки солдатської маси. Відверта агресія проти Української Народної Республіки частин і з'єднань, які перебували під контролем більшовицьких ВРК, переконливо характеризує антидемократичну сутність останніх. В свою чергу Центральна Рада не зуміла знайти достатніх засобів впливу на армійську масу і органи солдатського самоуправління Південно-Західного і Румунського фронтів, що й стало однією з причин кризи національної розбудови взимку 1917-1918 рр.

Використання матеріалів дисертації сприятиме усуненню догматичних підходів в оцінці участі та ролі солдатських виборних органів в революційному та національно-визвольному рухах на Україні в 1917 - на поч. 1918 рр., допоможе уникнути можливих помилок в справі розбудови Збройних Сил незалежної Української держави.

Основні положення дисертації висвітлені
у наступних публікаціях автора :

1. Вплив російських революційних солдатських мас на боротьбу трудящих західноукраїнських земель за перемогу соціалістичної революції /1917-1918 рр./ // 50 років воз'єднання Західної України з УРСР у складі Союзу РСР. // Тези доповідей та повідомлень республіканської наукової конференції. Львів, 27-29 вересня 1989 р. Частина I. - Львів, 1989, сс. 132-133. /Співавтори Голубко В.Ф., Ягнищак В.М./.
2. У боротьбі за владу Рад у Східній Галичині. // Вісник ЛНУ, - Львів, 1989, сс. 37-41.
3. Військова старшина армії директорії УНР /1918-1919/. // Тези доповіді № 49-ї науково-виробничої конференції ЛАДМ, - Львів, 1992, с. 157. /Співавтор Макарчук В.Ф./.
4. Збройні сили Центральної Ради. // Українська державність, Історія і сучасність. Матеріали наукової конференції, січень 1993. - К., 1993, сс. 196-197. /Співавтор Макарчук В.Ф./.
5. Гарнізони міст тилового району Південно-Західного фронту на початковому етапі Української революції /лютий-червень 1917/. // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування. /Історія і сучасність/. - Рівне, 1993, сс. 146-148.
6. Україна в умовах більшовицької тоталітарної системи /20-30-ті рр./ . Методичні матеріали кафедри Історії України, науки і техніки. - Львів : Видавництво Державного Університету "Львівська Політехніка", 1994.

Мит

Макарчук Е.Г. Солдатские выборные органы и их участие в демократизации российской армии на Украине (март 1917 - февраль 1918). На материалах дислокации войск Юго-Западного и 8 -й армии Румынского фронтов .

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 20.02.22 - Военная история. Институт гуманитарного образования Университета Львовская Политехника.

Защищается текст диссертации, содержащей исследование роли солдатских органов в частях российской армии, дислоцированных на Украине, в марте 1917 - феврале 1918. В работе анализируются особенности зарождения, становления и кризиса солдатского самоуправления; взаимоотношения солдатских комитетов с государственными и воинскими органами управления; причины и следствия постепенной замены демократических преобразований армейской жизни охлократией и безвластием; попытки большевистской партии и Ленинского правительства России подменить армейскую демократию собственной диктатурой в форме Военно-Революционных комитетов. Уделено так же внимание изучению причин неудач Украинской Центральной Рады в ее попытках овладеть украинским участком фронта и наладить сотрудничество с органами армейского управления и самоуправления.

Makarchuck E.G. Soldiers elected bodies and their participation in the democratisation process of the Russian army, based in Ukraine (march 1917 - february 1918). Based on documents of troops disposition on South-West and 8 -th army Rumanian sector.

Dissertation for searching of scientific degree master of historical sciences on specialisation 20.02.22 - Military history. Institute of humanitarian education of Lviv Politechnick University.

Defended text of dissertation, which contains an investigation of soldiers elected bodies role in the troops of the Russian army, based on the territory of Ukraine in a period march 1917 - february 1918. This work analyses the peculiarities of birth, placement and crisis of soldiers selfrule; relation of soldiers committies with state and military offices; reasons and consequences of the gradual replacement of democratic changes in army life by ochlocraty and disordering; attempts of the bolshevic party and Lenins government of Russia to replace the army democratic on their own dictatorship in a form of Military-Revolutionary Committies. It also pays attention to an investigation of reasons for failures of the Ukrainian Central Council in its attempts to take hold of the Ukrainian part of the sector and reaching cooperation with elected soldiers bodies of army manegement and selfrule.

Ключові слова : перша світова війна, Південно-Західний фронт, VIII-а армія Румунського фронту, солдатські виборні органи, демократизація армії, національне відродження, визвольні змагання .

448727

БЕЗПЛАТНО.

Ав 32.313